

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: «Польські колоніальні проєкти в Африці за матеріалами журналу
«Sprawy Morskie i Kolonialne», (1934-1939)»

Виконав: студент 4-го року навчання
Спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Освітньої програми: «Історія та археологія»
Ларін Валентин Валерійович

Науковий керівник: Григор'єва Т. Ю.,
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: Арістов В. Ю.,
Кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2021 р.
Київ -2021

**Декларація
академічної доброчесності**

Студента НаУКМА

Я, Ларін Валентин Валерійович,

студент 4 року навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 «Історія та археологія»

адреса електронної пошти: Valenlarin@gmail.com

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему «Польські колоніальні проекти в Африці на матеріалах журналу «Sprawy Morskie i Kolonialne», 1934-1939» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений /ознайомена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

24.06.2021

Дата

Підпис

Ларін В. В.

П.І.Б. студента

Польські колоніальні проєкти в Африці за матеріалами журналу «Sprawy Morskie i Kolonialne», (1934-1939)

Зміст:

Вступ.....	3
1 розділ. Ліга Морська та Колоніальна: мета створення і напрямки діяльності	7
1.1. Створення та розвиток Ліги Морської та Колоніальної.....	7
1.2 Тематика журналу «Sprawy Morskie i Kolonialne»	12
2 розділ. Спроби колоніальної експансії Польської Республіки: Ангола, Ліберія, Мадагаскар	16
2.1 Спроба осадництва в Анголі.....	18
2.2. Договір з Ліберією	21
2.3. Експедиція на Мадагаскар	26
3 розділ. Польський колоніальний дискурс на у журналі «Sprawy Morskie i Kolonialne».....	32
Висновок.....	46
Список джерел та літератури	48
Додатки	52

Анотація

Ларін В. В. «Польські колоніальні проєкти в Африці за матеріалами журналу «Sprawy Morskie i Kolonialne», (1934-1939)» за напрямом 6.020302 – Історія. – Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2021.

Кваліфікаційна робота є першим комплексним дослідженням пропагандистської складової журналу «Sprawy Morskie I Kolonialnie» у контексті колоніальних аспірацій Польської Республіки міжвоєнного періоду. Має на меті висвітлити прийоми та методи популяризації ідей необхідності колоніальної експансії для Другої Річпосполитої.

Для розкриття теми було залучені примірники періодичних видань, особливо журналу «Sprawy Morskie I Kolonialnie». У роботі охарактеризовано джерельну та історіографічну бази. В ній також викладено коротку довідку щодо товариство Liga Morska i Kolonialna, надано загальні відомості про спроби здобуття Польщею у міжвоєнний період володінь у Африці, і колоніальну дійсність того часу загалом.

В результаті у роботі був зроблений якісний контент-аналіз журналу «Sprawy Morskie I Kolonialnie», викладено історію його створення та розвитку, риторику та спрямованість. Зрештою, праця розширює історіографічну базу, що стосується теми міжвоєнної історії Польщі та колоніальних студій загалом.

Вступ

Історіографія. Проблема розвитку колоніального дискурсу в Польщі не є в числі добре досліджених, і праць, що присвячені цій темі вкрай мало. Серед ґрунтовних наукових робіт можемо назвати «Liga Morska i Kolonialna 1930-1939» Тадеуша Бяласа¹ та «Dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej» автора Марека Арпада Ковальського².

Так, робота Тадеуша Бяласа являє собою докладну і досить педантичну реконструкцію, історію створення та функціонування Ліги Морської та Колоніальної протягом 1918-1939рр.

Праця Арпада Ковальського присвячена аналізу польського колоніального дискурсу від етнографа та магістра африканських студій, Марека Арпада Ковальського. Автором було викладена реконструкція цілого колоніального дискурсу у рамках Польської Республіки, зображення його як явища, що сформувало у деякій мірі тогочасну дійсність. Проте все ж таки, у більшій мірі праця є окресленням «того, що було».

Проте ці праці оминають періодичні видання, де одним з центральних питань була потреба Польської Республіки у колоніальних надбаннях. Одним з репрезентативних видань цього штибу був журнал тісно пов'язаної з урядом громадської організації Ліга Морська і Колоніальна – «*Sprawy Morski i Kolonialnie*».

Відтак, тема цієї роботи є **актуальною** не лише через те, що присвячена темі, котра майже не висвітлена в історіографії та багатьма науковими працями оминається чи занадто узагальнюється, а й тому, що дозволяє краще зрозуміти колоніальну риторику Польської республіки в означений період, а з цим – і обґрунтування державної політики в цьому напрямку

¹ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk. 1983. 294 s.

² Kowalski M. A. Dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa, 2009. 420 p.

Мета роботи полягає в тому, аби на основі журналу «*Sprawy Morski i Kolonialnie*» простежити висвітлення колоніального дискурсу у Польській Республіці, з акцентом на обґрунтуванні потреби колоніальних надбань.

З цієї мети випливають такі **завдання**:

1. Представити джерельну базу вивчення дискурсу, визначити ступінь вивченості проблеми та історіографію питання у працях XX-XXIст.
2. Описати створення та розвиток Ліги Морської та Колоніальної.
3. Охарактеризувати спроби колоніальної експансії Польської Республіки у 1918-1939рр.
4. Дослідити обґрунтування необхідності колоніальної експансії Польщею на матеріалах журналу «*Sprawy Morski i Kolonialnie*»

Об'єктом дослідження є колоніальна політика Польської Республіки 1918-1939рр.

Предметом дослідження є колоніальний дискурс Польщі, специфіка обґрунтування необхідності придбання заморських володінь.

Методологічна база: в основі праці закладені загальнонаукові принципи аналізу та синтезу, а також широко використовується метод якісного контент-аналізу періодичних видань. Крім того, в роботі використано дискурс-аналіз, семіотичний аналіз та порівняльний метод.

Хронологічні межі включають у себе період 1918-1939рр. Нижня межа є датою заснування Ліги Морської та Колоніальної, а верхня межа – датою припинення її існування.

Географічні межі включають у себе саму територію Польської республіки у відповідний вищевказаний період, а також території та країни, на котрі були спрямовані спроби здобути колоній: острів Мадагаскар, Ліберія, Ангола.

Джерельною базою слугують статті журналу «*Sprawy Morski i Kolonialnie*» що присвячені обґрунтуванню необхідності надбань колоніальних володінь

Польською Республікою у цей час. Також для кращого висвітлення проблеми, контекстів, буде використовуватись відповідна література, суміжні з темою дослідження інших істориків.

Структура роботи зумовлена її метою та дослідницькими завданнями. Робота складається з 3 розділів (6 підрозділів), вступу, висновків, списку використаних джерел та літератури, 10 додатків.

1 розділ. Ліга Морська та Колоніальна: мета створення і напрямки діяльності

1.1. Створення та розвиток Ліги Морської та Колоніальної

Загальновідомим є той факт, що Польща протягом всієї своєї історії не мала власних колоніальних володінь. До певного «колоніального досвіду» можна віднести хіба те, що з 1639р. по 1690р. курляндський герцог Якоб Кеттлер, який був васалом польської корони, мав поселення, форти та торгові факторії на острові Тобаго у Карибському Морі³ та у долині річки Гамбія^{4,5}.

Проте після відновлення державності Друга Річ Посполита заявила про своє бажання стати колоніальною державою. Окремі спроби надбати колонії тим чи іншим чином пов'язані з організацією «Liga Morska i Kolonialna», яка під різними назвами діяла протягом 1918-1939рр.

«Stowarzyszenie na Polu Rozwoju Żeglugi "Bandera Polska"» (*Товариство розвитку судноплавства "Польський Стяг"*) було засновано 1 жовтня 1918р., тобто більш як на місяць раніше офіційного оголошення створення Другої Польської Республіки. Плани створення цієї організації було розроблялено ще у серпні того ж року колишнім контр-адміралом російського флоту, Казимиром Порембським⁶. Незадовго до цього, Порембський був членом пропольських підпільних військових організацій, а у тому ж таки серпні 1918р. був позбавлений російського громадянства⁷. Він вважається одним із

³ Boomert A. Amerindian–European Encounters on and around Tobago (1498–ca. 1810). *Antropológica*. 2002. P. 114-117

⁴ Gray J. M. A History of the Gambia. Cambridge. 1940. P. 41-44

⁵ Jekabson-Lemanis K. Balts in the Caribbean: The Duchy of Courland's attempts to colonize Tobago Island, 1638 to 1654. *Caribbean Quarterly*. 2000. №46. P. 31-33

⁶ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk. 1983. S. 11

⁷ Umiera admirał Kazimierz Porębski. Url: <https://muzeummw.pl/umiera-admirał-kazimierz-porebski/>, (дата звернення – 5.12.2021)

засновників польського флоту, а з 1922р. Порембський очолив Управління Військового Флоту Польської Республіки.⁸

Через півроку після створення, 31 травня 1919р. назву було організації змінено на «Liga Żegluga Polskiej» (*Ліга польської навігації*, далі - LZP). У офіційному статуті товариства його головною метою зазначається підтримка розвитку польських водних шляхів, портів та судноплавства всередині країни⁹. Тобто, головний акцент робився саме на відновленні країни та розвитку її інфраструктури, зокрема й військової. Лише досить абстрактний пункт «*roztacza opiekę nad marynarzami polskimi w kraju i zagranicą*»¹⁰ може хіба натякати на потенційні міжнародні амбіції товариства.

Маючи у своєму складі 5218 членів, LZP вже у квітні-липні 1921р. намагалася провадити активну діяльність: видавала власний журнал «*Bandera Polska*», що своєю назвою апелював до попередньої назви самої організації, влаштувало досить масштабну вітрильну регату у місті Гдиня, недалеко від Гданська, намагалася залучити іноземних фахівців до створенні кінофільмів на морську тематику. Проте ні задуми про фільм, ні більш активна діяльність не була можлива через фінансові труднощі. Витрати не могли бути покриті лише членськими внесками.^{11, 12}

Тим не менш, кількість членів LZP швидко росла, і вже до 1922р. сягала приблизно 20,000 членів. Така масовість поступово дозволяла провадити активнішу діяльність: організація офіційних свят чи спортивних заходів. У самому ж 1922р. амбіції Товариства пішли далі, розширюючи горизонт своєї діяльності на море. Так, 23 вересня Польський Сейм ухвалив рішення про створення «Тимчасового військового посту та притулку для рибалок» (що

⁸ Sawicki J. K. Kadry morskie Rzeczypospolitej. Gdynia, 2011. T. 5: Dokumentacja organizacyjna i kadrowa oficerów, podoficerów i marynarzy (1918–1947). S. 7-8

⁹ Bek J. Statut Towarzystwa “Liga Żegluga Polskiej”. Warszawa. 1919. S. 2

¹⁰ Там само. S. 3

¹¹ Białas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk. 1983. S. 16-18.

B. a. Liga żegluga polskiej. *Gornoslazak: Pismo codzienne, poswiecone sprawom ludu polskiego na Slasku*. 1920. №99. S. 1

фактично був портом)¹³. Проект цього притулку був розроблений і активно просувався тодішнім головою Ліги, Юліушем Руммелем, головним ідеологом будівництва порту саме у місті Гдиня, а не домагатись такого привілею у Вільному Місті Гданськ.

Сам Руммель був відомим польським підприємцем. У Російській Імперії він був членом Державної Ради Судноплавства, а у липні 1918р. на економічній конференції польського представництва виступав за необхідність розвитку торгового флоту. Окрім головування в Організації, був акціонером транспортного товариства «Polbal» та головою судовласницької компанії «Żegluga Polska». Під час головування ЛМК (до 1932р.) він також займав посади члена гданського магістрату, президента торгівельно-промислової палати Гдині та мав тісні зв'язки із міністром, а потім заступником прем'єр-міністра, Євгеніушем Квятковським.¹⁴ Таким чином можна припустити, що ця досить впливова людина деяким чином лобіювала власні інтереси через ресурси Організації – адже будівництво порту в Гдині дуже посприяло би його бізнесу – судовласницькій торгівельній компанії «Żegluga Polska».

У 1924р. товариство знову було перейменовано, тепер у Liga Morska i Rzeczna (*Ліга Морська та Річкова*). Але цей етап діяльності не є дуже цікавим з точки зіставлення контексту цього дискурсу, враховуючи його обмежену діяльність.¹⁵ Набагато більш значущим є етап з листопада 1930р.,¹⁶ коли відбулась «зміна вектора» разом із ще однією зміною назви, тепер вже на Liga Morska i Kolonialna (*Ліга Морська і Колоніальна*). Саме з цією назвою Товариство у подальшому стане відомою, дійсно масовою організацією, та впливовим гравцем на «арені» тогочасної Польщі.

Закладення підвалин для «нового іміджу» відбулось ще у 1928р., коли організацію ще носила назву Ліги Морської та Річкової. На черговому

¹³ Ustawa z dnia 23 wrzesnia 1922 roku o budowie porty w Gdyni (23 wrzesnia 1922r.)

¹⁴ Pertek J., Polski słownik biograficzny. T. 32: Rummel Julian Eugeniusz. S. 90-92

¹⁵ B. a. Liga Morska i Rzeczna. Statut. Warszawa. 1924. S. 1, 14

¹⁶ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. S. 26

зібранні у Гдині було формалізовано новий вектор розвитку товариства, та проголошено нову мету – надбання колоніальних володінь для Польської Республіки, а також посилення польської військової морської сили в Балтійському морі.¹⁷

Поступово, Ліга ставала все більш і більш популярною: у 1933р. кількість членів її вже сягала 70,630 осіб, а у 1939р. становила близько мільйона осіб (992,780)¹⁸, тобто майже 3% усього населення Польщі, яке станом на 1931р. нараховувало 32,107,252 осіб. Поза тим, можна лише здогадуватись скільки було співчуваючих та тих, хто ідейно підтримував справу організації¹⁹. Таку популярність можна спробувати пояснити в різні способи. З одного боку, держава поступово почала відновлюватись після війни, почала «озиратись навколо», жадаючи вже набагато більше, аніж просто виживання як це було на бурхливому початку 1920-х років. З іншого боку, саме питанням виживання держави диктувалась вагома доля популярності дискурсу надбання нових володінь. ЛМК запропонувало позірно просте рішення, яке, як сподівалися, змогло б і вилікувати всі проблеми польської економіки, і збільшити авторитет держави на світовій арені, і посилити позиції країни відносно її сусідів.

Перейменована у 1930р., Ліга набагато більше сконцентрувалась на популяризаторських діях, ставши під державну підтримку, де-факто ставши підконтрольна уряду, ставши його органом.

Головою ЛМК з 1930р. і до 1936р., тим хто заклав основні підвалини став Густав Орліч-Дрессер. Він приймав участь у радянсько-польській війні у званні полковника. Після того – був активним прибічником Юзефа Пілсудського, приймав участь у «Strajk generałów» 1924р. – політичному військовому процесу проти генерала Францишека Лятиника (що критикував

¹⁷ Hunszak T. Polish Colonial Ambitions in the Inter-War Period. *Slavic Review*. 1967. № 4. P. 648

¹⁸ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. S. 39

¹⁹ Drugi Powszechny spis ludności z dn. 9.XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność polska (9 grudnia 1931)

Пілсудського).²⁰ Під час Травневого перевороту в Польщі 1926р., за результатом якої Пілсудським було захоплено владу в країні, саме Орліч-Дрессер був головою групи, що вела бойові дії на вулицях Варшави.²¹ Отже, ця особа була безпосередньо пов'язана з правлячими колами держави часів Санації. Також, Орліч-Дрессер 10 листопада (через 2 дні після того, як став головою Ліги Морської та Колоніальної) особисто під президента Польщі Ігнасія Мосцицького отримав звання генерал-майора. Особистість же Орліча-Дрессера описують як «*To nie tylko goracy patriota, ale i nacionalista - rzecznik mocarstwowej wizji Polski*»^{22, 23; 24}

Окрім особи голови, що був безпосередньо пов'язаний з урядом, були й інші маркери що вказують на зв'язок із владою. Перш за все, це безпосередня взаємодія з Міністерством Промисловості і Торгівлі Польщі, створення при міністерстві Ради Внутрішнього Судноплавства, рішення про яке було прийнято головою ЛМК вже на наступний день після призначення, а також інтеграція з МПіТ у питаннях приватних морських компаній та комунікацією з польськими іноземними організаціями.²⁵ Другим підтвердженням тези про підконтрольність уряду може стати цитата члена Ліги Морської та Колоніальної: «*W roku 1930 pod naciskiem sanacyjnych sfer rządowych przekształcona w Liga Morska i Kolonialna.*»²⁶, а також присутністю представників уряду на Нараді Ліги.²⁷

Організація також часто займалася збором пожертвувань. Прикладом такого може слугувати закладання єдиного польського підводного човна «ORP

²⁰ Stomma L. Skandale polskie. Warszawa, 2008. S. 131-133

²¹ Coup d'état of May 1926. URL:

<https://web.archive.org/web/20070927011537/http://poland.pl/archives/interwar/article..id.11624.htm> (дата звернення – 14.11.2020)

²² Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. S. 30.

²³ Zwłoki ś.p.gen. Orlicz-Dreszera spoczną na cmentarzu na Oksywiu. *Gazeta Lwowska*. 1936. № 163. 19 lipca. S. 1.

²⁴ Gen. Gustaw Orlicz-Dreszer Inspektor Obrony Powietrznej Państwa zginął w katastrofie lotniczej. *Gazeta Lwowska*. 1936. № 162. 18 lipca. S. 1-2

²⁵ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. S. 27

²⁶ Там само. S. 28.

²⁷ K. J. Postępy idei kolonialnej. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1937. №11-12. S. 162.

Orzeł». Відомо, що для його будівництва, разом з етапом проектування (враховуючи, що це був єдиний човен такого класу) знадобилися кошти у 25,000,000 злотих²⁸. Створений для цієї мети у 1934р. FOM (*Fundusz Obrony Morskiej*), котрий діяв фактично разом з керівництвом ЛМК, зміг за 2 роки зібрати пожертви у розмірі 5,000,000 злотих²⁹, що досить чимало для де-юре незалежної громадської організації. І ці кошти є досить вагомими, враховуючи що прибуток Товариства на той самий 1934р. становив 2,451,515 злотих.^{30; 31}

Щодо пропагандистської діяльності, то особливо тут виділяються урочисті масові³² святкові заходи, на кшталт «Święto morza» (див. Додаток 3), «Dni morza» (котрому, як стверджували очевидці, більш підходила назва «Dni morza i kolonii»)³³, метою яких було популяризувати морську тематику, просвітити населення у тематиці а також зібрати кошти задля Фонду Морської Оборони.³⁴ Також, звичайно, одним з органів поширення і власних поглядів була й видавнича діяльність.

Кількість виданих матеріалів надзвичайно велика, проте найбільшої уваги тут заслуговує кварталний журнал «Sprawy Morskie i Kolonialne», на аналізі матеріалів якого й буде базуватися основний розділ.

1.2 Тематика журналу «Sprawy Morskie i Kolonialne»

«Справи Морські та Колоніальні» був створений у жовтні 1934 року як щоквартальний журнал Ліги Морської та Колоніальної. На цей час припадає

²⁸ History ORP ORZEŁ. URL:

https://web.archive.org/web/20110613182137/http://www.orzel.one.pl/viewpage.php?page_id=25, (дата звернення - 14.11.2020)

²⁹ 5,000,000 злотих приблизно дорівнює 31,500,000 доларам США 2019р., згідно вартості золота.

³⁰ Białas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. S. 49

³¹ Левова частка фінансування припадала на членські внески. Трохи менше – державні дотації, гранти, також видавнича справа та прибуток зі свят. Там само. S. 48-49.

³² Приблизно 100,000 осіб, у тому числі військові чини, на чолі з тодішнім президентом РП Ігнацієм Мосціцьким та замісником прем'єр-міністра Квятковським, що виголосили промову. Przemówienie pana prezydenta Rzeczypospolitej prof. Ignacego Mościckiego na uroczystym Święcie Morza w Gdyni 31 lipca 1932 r. *Morze*. 1932. №9. S. 2

³³ Białas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. S. 250-252

³⁴ Komunikat Ligi Morskiej i Kolonjalnej. *Lwowski Dziennik Wojewodski*. 1934. №5. s. 8

припинення видання "Kwartalnika Naukowego Instytutu Emigracyjnego i Kolonialnego" (*Наукового кварталника Еміграційно-колоніального інституту*), і журнал продовжував його традиції й фактично засновувався як його спадкоємець з тими ж самими головними рисами: спеціалізований журнал у науковому стилі, головна мета – огляд колоніальних справ та обґрунтовування необхідності колоній для Польщі, й спрямованість на «високоосвічену аудиторію». Марек Арпад Ковальські порівнює журнал *Sprawy Morskie i Kolonialne* з «елегантною, елітною вітриною Ліги Морської та Колоніальної.»³⁵

Вартість журналу становила 3 злотих за 1 штуку, або ж пропонувалась річна підписка за 10 злотих, що дорівнювало вартості підписки на звичайну щоденну газету.^{36; 37} Важливо виділити що журнал також існував за рахунок реклами та оголошень, розміщуваних наприкінці, що може свідчити про брак фінансування Ліги.

Загальний наклад становив близько 1200 примірників щокварталу – 4800 на рік, що підтверджує спрямованість на вузьке коло читачів. Для широкої ж публіки існували брошури та менші газети, які транслювали поточні новини. Для прикладу, журнал «*Morze*», теж видання Ліги Морської та Колоніальної, мав наклад від 120 до 250 тисяч примірників на місяць.

Отже, для розуміння риторики LMK репрезентативним є саме журнал «*Sprawy Morskie i Kolonialne*». Статті, які зустрічаємо на сторінках видання, є розлогими (10-20 сторінок) та ґрунтовними, оперують певною доказовою базою.³⁸ Частину статей було написано для журналу іноземними членами організації з Німеччини, Франції, Британії та інших країн, що свідчить про

³⁵ Kowalski M. A. Dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa, 2009. s. 64

³⁶ *Sprawy morskie i kolonialne*. 1938. S. 6

³⁷ Ціна на річну підписку «*Gazeta polska*» складала 21.12 злотих, проте загальна кількість її сторінок за рік складала близько 1460, у той час коли у «*Sprawy Morskie i Kolonialne*» загальна кількість сторінок була у діапазоні 600-1000. *Gazeta Polska*. – 1930. – №270. – s. 1

³⁸ Rygiel S. Bibliografia bieżąca polskich spraw morskich, rzecznych, emigracyjnych i kolonialnych. *Sprawy morskie i kolonialne*. 1934. S. 137

краще заглиблення у проблематику – адже у переважній більшості статей йде мова про колоніальний дискурс цих держав. Значна частина матеріалів присвячена необхідності польської колоніальної експансії.

Загалом тематику журналу можна умовно поділити на наступні групи:

1. Події та явища, що стосуються власне Польщі (наприклад розвиток польської еміграції в США, економічне посилення за рахунок морської торгівлі, Польсько-Гданські відносини при поширенні німецького впливу на Гданськ, принцип балансу сил на Балтійському морі). Такі статті займають до 34% від обсягу за 1934-1939рр.. (див. Додаток 1)
2. Огляд важливих міжнародних подій та явищ (наприклад Лондонський морський договір 1930р., посилення індустріального впливу Японії, Бельгійська морська доктрина, розбудова Італійського флоту, принципи відбору офіцерського складу ВМФ СРСР). Такі статті займають 22% (див. Додаток 1)
3. Колоніальний дискурс. До цього блоку можна віднести не лише пояснення необхідності польської заморської експансії, а загальний огляд міжнародної ситуації щодо колоніальних питань, озираючись на яку ЛМК творила вже свій порядок денний (як, наприклад, вимога ревізії колоніальних мандатів Ліги Націй, португальська колоніальна проблема, плюси та мінуси колоніальних домагань Німеччини, підтримка Італії у Італо-ефіопській війні). Такі статті займають 21%. Можна прослідкувати послідовне, поступове збільшення кількості тем цієї групи з часом, що збігається з динамікою підвищення прибутків організації та кількості її членів.³⁹ (див. Додаток 1 та 2)
4. Судна і судноплавство – загальний матеріал, у котрому пояснюються різні морські аспекти (специфіка бойових кораблів нового покоління, принцип роботи верфі, перевезення забороненої літератури морем, історія створення підводних човнів). Ця частина займає найменший обсяг – 8%. (див. Додаток 1)

³⁹ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. S. 48-49

Самі статті мали вигляд великих есе чи оглядів від 5 до 20 сторінок, зі вступом та висновками. Заголовки нейтральні та короткі, чітко відображають те, про що власне йдеться у публікації.

2 розділ. Спроби колоніальної експансії Польської Республіки: Ангола, Ліберія, Мадагаскар

Зі здобуттям незалежності у 1918р., Польською Республікою було здійснено декілька спроб колоніальної експансії, але жодного разу вони не здобули успіху.

Перш за все, відразу після укладення Версальського мирного договору, Польща заявила претензію на частину німецьких колоній як країна, яка зробила свій внесок у перемогу над державами Троїстого союзу. Водночас одним з її аргументів було «спів-спонсорство» цих територій, що частина податків поляків, які жили на території Німеччини, йшла на утримання колоній у Африці та Тихому океані. Іншим аргументом виступало те, що поляки брали участь у дослідженні цих територій, які пізніше стали німецькими колоніями. Проте серйозно питання про німецьку спадщину постало на початку 1930-х років.

Території переможених держав у Африці та на Близькому Сході було визнано колоніальними мандатами де-юре вони перейшли до відання Ліги Націй. В свою чергу Ліга Націй передавала ці мандати під протекторат певних країн на обмежений час, згідно статті 22 згадуваного Версальського мирного договору.⁴⁰ Увага польської дипломатії була зосереджена на так званій «Групі В» підмандатних територій, з них найбільший інтерес виявляли до Камеруну й Того, мандати на чий території були поділені між Францією та Великобританією.⁴¹ У польській пресі цього часу наполегливо циркулювала думка, що 22 та 119 пункт Версальського договору описують тимчасовість мандатної системи: «[...] w artykule 119 Traktatu Wersalskiego i w artykule 22 paktu Ligi Narodów [...] W roku 1931 Liga

⁴⁰ Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles) (28 June 1919). – Pt. XX

⁴¹ Wright Q. Mandates under the League of Nations. Chicago. 1930. P. 616-618

*Narodów przystąpi do rewizji mandatów kolonialnych»*⁴². Проте насправді ані 22, ані 119 стаття не містили жодних згадок про те, що Ліга Націй у 1931р. буде переглядати свої мандати. Йшлося лише про те, підмандатні землі будуть залишатись залежними, допоки народи на їх території не будуть готові до незалежного існуванні у сучасному світі.

Справді, у 1931р. перегляду існуючої системи мандатів не відбулось.

У Сеймі з початку 1930-х років тривали дебати щодо необхідності оголошення свої претензій офіційно, але до 1937р. цього не було зроблено. Проте ще з 1933р. Міністерство Закордонних Справ (MSZ) Польської Республіки доручило своїм послам у Парижі та Лондоні збирати інформацію відносно колишніх німецьких колоній Камеруну та Того. 9 травня 1936р. MSZ організував кількатижневу конференцію присвячену обговоренню «форми представлення польських колоніальних зацікавлень». Але чітких результатів після неї не було, конференція лише створила резонанс у польському уряді. Результатом цього стало видання Консульським відділом при Міністерстві Закордонних Справ документу під назвою «Program Wydziału Polityki Emigracyjnej» у квітні 1937р., де було представлено 10-річний план колоніальної експансії Польської Республіки, який передбачав здобуття колоніальних володінь, посилення морської торгівлі та підготовки кваліфікованих кадрів для управління колоніями.⁴³ Важливо підмітити, підвищення уваги до колоніального питання в уряді відбувалося одночасно зі створенням та активністю *Reichskolonialbund* у Німеччині. Все це призвело до того, що на 18-му щорічному засідання Ліги Націй польська сторона формально оголосила свій запит на колонії, для власне Польщі та усіх інших перенаселених країн – проте він не був почутий.⁴⁴

⁴² N. a. Polska ma wszelkie szanse uzyskania kolonii zamorskich. *Gazeta Warszawska*. 1928. № 238.S. 8

⁴³ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk. 1983. S. 180-184

⁴⁴ Markus J. Social and Political History of the Jews in Poland 1919-1939. 1983. P. 393

Окрім запитів до Ліги Націй, Польща робила деякі самостійні спроби отримати володіння: у Анголі, Ліберії та на Мадагаскарі.

2.1 Спроба осадництва в Анголі

Однією з найперших спроб колоніальної експансії Польської Республіки був проект колонізації Анголи, що станом на міжвоєнний період була португальським володінням.

Початок цьому проекту дала ініціатива Казимежа Глуховського – польського журналіста, який у 1920р. був консулом Польської Республіки у Бразилії, а також засновником товариства «Związek Pionierów Kolonialnych».⁴⁵ Часто писав статті до журналу «Morze» – органу Ліги Морської та Колоніальної (на той час вона мала назву Ліга Морська та Річкова). У своїй статті в травневому номері 1928р. у вищезгаданому журналі «Morze», під назвою «Angola jako ewentualny polski teren osadniczy» Глуховський розглядає Анголу на предмет придатності для майбутнього польського осадництва,⁴⁶ і намагається відповісти на 2 питання:

1. Чи потребує ця територія польських поселенців (особлива увага у тексті приділяється тому, що поляки відносяться до європеїдної раси і як до цієї перспективи може поставитись уряд Португалії).
2. Чи придатна ця територія для польських поселенців, наскільки до неї економічно вигідно та зручно емігрувати.

Наприкінці статті читачів чекав досить оптимістичний висновок, що загалом «[...] *osadnictwo europejskie, a więc i polskie, ma w Angoli warunki,*

⁴⁵ Głuchowski Kazimierz. PWN. URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Gluchowski-Kazimierz;3906170.html> (дата звернення – 02.04.2021)

⁴⁶ Осадництво - політика заселення польськими поселенцями західноукраїнських та західнобілоруських земель, яку проводив уряд Польщі. Проте використовується у Польщі як синонім до колонізаторства

sprzyjające ze wszystkich względów zarówno natury politycznej jak i gospodarczej, klimatycznej czy tym podobnych»⁴⁷

Вже в червневому випуску цього ж журналу можна побачити невелику нотатку у рубриці «Kronika związku». У ній сказано, що 14 травня 1928р. Казимеж Глуховський повернувся з подорожі до Лісабону, де з'ясував окремі моменти щодо сільськогосподарської та економічної придатності Анголи як напрямку для польських емігрантів. Глуховський засвідчував жвавий інтерес португальського уряду до польського проекту, і зробив з цього висновок що польське осадництво на африканській території вже скоро буде втілене на практиці.⁴⁸

14 грудня 1928р. спільними зусиллями Ліги Морської та Річкової, Наукового Інституту Еміграційного та Колоніальної Польської Тропічної Дослідницької Станції була організована дослідницька експедиції⁴⁹. Головою експедиції був польський журналіст та чиновник, що довгий час жив у містах Понта-Гроса та Куритиба⁵⁰ - Францишек Ліп. Цікавий момент полягає у тому, у 1919р. Ліп працював редактором у щомісячному журналі «Świt», який пропагандував ідею незалежності штату Парана від Бразилії. Ліп також був пов'язаний з Казимежем Глуховським, коли організовував його візит до польського консульства у Куритибі.⁵¹

У ході експедиції, Ліпом був зроблений висновок що колонізація Анголи поляками можлива. Проте кандидатури поселенців мусили відповідати певним критеріям: так, осадник мав володіти капіталом у близько 10 тисяч доларів, з яких 8 тисяч мало йти на облаштування власного

⁴⁷ Głuchowski K. Angola jako ewentualny polski teren osadniczy. *Morze*. 1928. №5. S. 29

⁴⁸ N. a. Kronika związku. *Morze*. 1928. №6. S. 26

⁴⁹ Białas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. S. 188

⁵⁰ Міста розташовані у Бразилії, штат Парана, що мав велику частку польських емігрантів у своєму населенні, навіть й досі. Fischbach J. Nuevo Mundo: Curitiba – the centre of Polish Diaspora in Brazil. Part.I. URL: <https://linktopoland.com/en/nuevo-mundo-curitiba-the-centre-of-polish-diaspora-in-brasil-part-i/> дата звернення – 05.04.2021)

⁵¹ Breowicz W. Ślady Piasta pod piniorami. Warszawa, 1961. S. 159-163

господарства, а ще 2 тисячі – для резерву. Отже, головною вимогою фактор що мав визначати поселення була фінансова спроможність.⁵²

Окрім того, у 1929р. було засновано ще кілька товариств, чією метою була задекларована колонізаційніа Анголи. З їх числа, найзначущими були «Polangola» та «Alfa». Перша організація мала займатися питаннями налагодження стосунків з Португалією зокрема, в питаннях торгівлі та економічних відносин з Португалією та португальськими колоніями, друга – була націлена на практичне втілення колонізаційного проекту. Діяльність обох дала свої результати. Так, у статті «Pierwsze kroki w akcji kolonizacyjnej w Angoli», надрукованій у грудневому примірнику журналу «Morze» читаємо, що 7 грудня перший поселенець – Міхал Замойський з дружиною на власному автомобілі вже виїхав з Варшави до Лісабону, і 20 грудня він відправиться до Анголи на кораблі.⁵³

Після прибуття, до Анголи Замойський заснував плантацію Боа Серра, що була розташована біля однойменної гори, і після того ще 7 польських сімей відправились до Анголи. Ці новини спричинили такий ажіотаж серед суспільства та преси, що навіть з'явилися шахраї, котрі збирали гроші (згадувані 10 тисяч доларів для одержання статусу поселенця) щоб начебто організувати колективну плантацію та продавати зацікавленим людям гектари землі в Африці, проте потім просто зникали з грошима. Відтак незабаром у тому ж журналі закликали не жертвувати гроші на еміграцію стороннім особам, а звертатись із запитами лише безпосередньо до Головного Відділу Ліги Морської та Колоніальної.⁵⁴

⁵² Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. S. 189

⁵³ N. a. Pierwsze kroki w akcji kolonizacyjnej w Angoli. *Morze*. 1929. №12. S. 29

⁵⁴ N. a. Ostrzeżenie przed oszustami emigracyjnymi. *Morze*. 1931. №4. S. 30

Водночас цей ажіотаж став «каменем спотикання» для польської еміграції. Побоюючись занадто великого потоку поселенців та переваги польської еміграції над португальською *«rząd portugalski zajął wrogie stanowisko wobec naszej polityki, a w Anglii najpoważniejsze czynniki zastanawiały się nad niebezpiecznymi aspiracjami Polski.»*⁵⁵ Фактично, це поставило крапку на подальших намірах колонізації Анголи аж до 1938р., коли уряд Польщі висловив намір викупити компанію «Cabinda», що мала великі територіальні володіння на цій португальській території, за 1,800,000 злотих, проте перемовини не дали результату.⁵⁶

2.2. Договір з Ліберією

Ліберія станом на 1932-1933рр. являла собою невелику західноафриканську країну, що де-юре була незалежною, проте де-факто контролювалась американською компанією «Firestone Natural Rubber Company». Ліберія мала величезні борги перед світовою спільнотою, і ця компанія фактично їх викупила, отримавши за це величезні преференції від уряду. В 1929р. компанія контролювала 20% доходу держави, і цей відсоток швидко зріс до 32% у 1930 р., потім до 54,9% у 1931 р., а у 1932р. – становив майже весь обсяг доходів уряду.⁵⁷ Окрім того, Firestone майже повністю контролювала економічну та соціальну сферу африканської країни, а методи її діяльності мали вважатися неприйнятними для суспільства кінця першої третини ХХст. Згідно дослідницьких місій Ліги Нації (зокрема «комісія Бруно») було викрито факт масової работоргівлі та залучення рабської праці на плантаціях та видобутках корисних копалин⁵⁸. З приводу цього 25 січня 1932р. був

⁵⁵ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. S. 190

⁵⁶ Там само. S. 190

⁵⁷ Bois, W. E. B. D. Liberia, the League and the United States. Foreign Affairs. 1933. №11(4). P. 685-686

⁵⁸ Kowalski M. A. Dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa, 2009. P. 109

зібраний Комітет Ліги Націй. Врешті-решт 31 листопада 1932р. було прийнято «План допомоги Ліберії», що фактично передбачав перетворення країни на протекторат Ліги Націй, її підмандатну територію.⁵⁹

Не бажаючи переходити під протекторат Ліги Нації, уряд Ліберії звернувся по допомогу до Польщі. За версією безпосереднього учасника дипломатичного процесу, Януша Макарчука, цей крок був продиктований тим, що Ліберія не бачила в Польщі загрозливих колоніальних амбіцій, на відміну від Франції, Великобританії чи США, з боку яких африканська держава бачила загрозу.⁶⁰ На думку ж Тадеуша Біляса, дослідника діяльності Ліги Морської та Колоніальної, прихильність до Польської Республіки була спричинена тим, що її доповідь у Лізі Націй була найбільш нейтральною, прихильною до Ліберії.⁶¹

Восени 1933р. до Варшави прибула неофіційна делегація з африканської країни на чолі з доктором Лео Сайосом. Пропозиція Ліберії загалом полягала у налагодженні торгівельно-економічних зв'язків та наданні певних преференцій для Польщі, в обмін на її дипломатичну підтримку. Не бажаючи втрачати статусу нейтральної країни, польський уряд, після багатьох вагань та перемовин з керівництвом Ліги Морської та Колоніальної, 3 квітня 1934р. експедиція членів ЛМК на чолі з Янушом Макарчуком вирушила з Бордо до Монровії – столиці Ліберії.

Сам Януш Макарчук був віце-президентом Морського Департаменту Ліги, у минулому (по відношенню до 1934р.) брав участь у війні за незалежність Польщі у званні лейтенанта, а також був секретарем у

⁵⁹ Bois, W. E. B. D. Liberia, the League and the United States. Foreign Affairs. 1933. №11(4). P. 692-695

⁶⁰ Kowalski M. A. Dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej. 2009. P. 109

⁶¹ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. S. 208

«комісіях еміграційних та колоніальних» до Бразилії, Бельгії та Німеччини, багато мандрував Африкою, Близьким Сходом, Північною та Південною Америкою та Азією. Нерідко його подорожі були в інтересах Ліги.⁶²

Результатом цього був укладений 28 квітня 1934р. договір між урядом Ліберії з одного боку та ЛМК з іншого (див додаток *). Сам оригінал домовленості не зберігся, а дійшов до нас лише у вигляді копій, уривків та переказів, і дослідник польського колоніального дискурсу Марек Арпад Ковальські зміг приблизно встановити максимально доступний об'єм. Приблизний його зміст був таким:

...wydzierżawienie 50 polskim plantatorom na okres 50 lat po co najmniej 150 akrów ziemi z liberyjskiej ziemskiej własności państwowej, z możliwością powiększenia tego obszaru w przyszłości. LMiK otrzymała prawo do utworzenia towarzystwa dla eksploatawania bogactw naturalnych, a polscy handlowcy i przemysłowcy uzyskali klauzulę najwyższego uprzywilejowania. W zamian Liga zobowiązywała się do utworzenia konsulatów — liberyjskiego w Polsce i polskiego w Liberii, do przysyłania ekspertów (doradców rządu Liberii) dla poprawy gospodarki kraju i niektórych dziedzin życia publicznego (np. opieka medyczna), zorganizowania żeglugi kabotażowej (przybrzeżnej), zmodernizowania pogranicznych wojsk liberyjskich i zapewnienia dwudziestu młodym Liberyjczykom rocznie wykształcenia zawodowego.⁶³

Особливо цікавим тут є пункт про взаємне створення консульств та модернізацію прикордонних ліберійських військ. Очевидно, ці дії були не в повноваженнях громадської організації, навіть якщо та перебувала під патронатом польського уряду. Тут можна зробити два можливі висновки: або Ліга Морська та Колоніальна переслідувала власну мету та йшла на подібні умови (реорганізація, консульства) заради ліпшого досягнення інших цілей (дозвіл на осадництво); або Ліга справді діяла з повної згоди Сейму, задля збереження міжнародного польського нейтралітету.

⁶² Zieliński S. Mały słownik pionierów polskich kolonialnych i morskich: podróżnicy, odkrywcy, zdobywcy, badacze, eksploratorzy, emigranci - pamiętnikarze, działacze i pisarze migracyjni. Warszawa, 1933. S. 290

⁶³ Kowalski M. A. Dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej. 2009. P. 116

Особливо цікавим у цих умовах є теорія про те, що існувала і таємна частина договору. Ця гіпотеза походить зі слів вищезгаданого Януша Макарчука, про те, що начебто у домовленості була й друга, таємна частина згідно якої Польща у разі європейського військового конфлікту мала право рекрутувати з Ліберії близько 100,000 вояків для допомоги власній армії, що наближувало б статус країни до польської колонії.⁶⁴

Можна констатувати, що принаймні частина договору точно була виконана: польські поселенці отримали землю, і вже з липня 1934р. урядом Ліберії були залучені радники, першим з яких був Тадеуш Брудзинський: ветеран радянсько-польської війни, що був інженером агропромислового сектору та у 1930-1932рр. займався облаштуванням кавових плантацій в Анголі.⁶⁵

Восени відбувся візит ліберійських високопосадовців⁶⁶ до Польщі, що тривав з 29 вересня до 1 листопада 1934р., в підсумку якого було прийнято рішення про створення Почесного Консульства в Монровії, та Генерального Консульства в Варшаві. Після того Ліга Морська і Колоніальна почала намагатись втілювати в життя план поступового освоєння африканської країни, що складався з двох пунктів:

1. Заснувати декілька плантацій під патронатом Торгового Синдикату, на котрих би використовувалась дешева робоча сила тубільного населення, а також базової інфраструктури;
2. Масштабні інвестиції в державу за рахунок державного та приватного капіталу: будівництво доріг, залізниць, портів та налагодження торгового судноплавства⁶⁷

⁶⁴ Kowalski M. A. Dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej. 2009. P. 116

⁶⁵ Łoza S. Czy wiesz kto to jest? Warszawa, 1983. – S. 76

⁶⁶ Ними були Клеренс Лоренсо Сімпсон, спікер нижньої палати ліберійського парламенту, та невідомий «Расселл»

⁶⁷ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. S. 214

Поступово план втілювався у життя: є відомості про створення Торговельного та Плантаторського Синдикатів – органів у чийй компетенції був нагляд за облаштуванням плантацій.

Проте були деякі проблеми з впровадженням цього плану. По-перше, варто згадати що Ліберія все ще економічно була в залежності від компанії Firestone, що побачила у Лізі Морський та Колоніальній та польських плантаторах свого економічного супротивника, конкурента у боротьбі за вплив на західноафриканську державу, і тому американська корпорація розпочала справжню антипольську агітаційну кампанію, апелюючи до того, що нібито Польща планує підкорення Ліберії, її перетворення на колонію, і для цього замість сільськогосподарської техніки та знарядь праці, ЛМіК ввозить до Ліберії зброю для підготовки перевороту.⁶⁸

Поступово зростало напруження, і у листопаді 1936р. ліберійський посол в Парижі та представник цієї країни в Лізі Націй Оттон де Богард⁶⁹ зустрівся з Тадеушем Верушов-Ковальські, першим секретарем польського посольства у Франції, щоб висловити що

opinia publiczna liberyjska zaniepokojona jest rzekomymi zamiarami zajęcia Liberii przez Polskę i zrobienia z niej swojej kolonii, że sfery rządowe nie mają obaw pod względem uważając, iż nic się nie zmieniło w dziedzinie przyjaznych stosunków politycznych polsko-liberyjskich, że byloby jednak pożądane, by kompetentne czynniki polskie oficjalnie zdementowały podobne pogłoski⁷⁰

Врешті-решт, діяльність Ліги у Ліберії занепокоїла уряд США, отож польського посла у Вашингтоні кілька разів викликали для пояснень, а у американських газетах фігурували статті із заголовками «Польща може поглинути Ліберію». Згодом, побоюючись міжнародних конфліктів та

⁶⁸ Kowalski M. A. Dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej. 2009. P. 119

⁶⁹ LoN General Assembly: Eighteenth Ordinary Session of the Assembly. Lonsea. URL: <http://www.lonsea.de/pub/org/1429> (дата звернення - 12.04.2021)

⁷⁰ Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. S. 222

враховуючи збитки, що їх несла держава у Ліберії, з листопада 1938р. розпочалося «згортання» місії у цій африканській державі.⁷¹

2.3. Експедиція на Мадагаскар

Як наголошує дослідник польської еміграції Маріан Калуськи, наприкінці міжвоєнного періоду, точніше в 1936-39 роках, Мадагаскар був частою темою в польських ЗМІ. Дуже популярною була пісня "Айай, Мадагаскар", яка представляла життя на тропічному острові у романтичному ключі. Калуськи вважає, що така увага до тоді французької колонії диктувалась тим, що ця територія могла стати польською.⁷²

Однією з найсерйозніших спроб колоніальної експансії була «купівля Мадагаскару». Почалось це з того, що у 1936р. міністр іноземних справ Польщі Юзеф Бек отримав пропозицію від міністра колоній Франції Маріуса Муте, що полягала в тому, що Французька Республіка може продати Польській Республіці острів Мадагаскар. Протягом 1936-1937рр. велись перемовини щодо цього, і врешті-решт було вирішено відправити на острів спеціальну експедицію польської сторони, що оцінить придатність Мадагаскару для колонізації та наскільки це буде вигідно.⁷³

Сама експедиція, що йменувалась «Komisja Studiów», складалась з осіб:

1. Мечислав Богдан Лепицький (див. Додаток 4) – майор польської армії, що у 1931-1936рр. був ад'ютантом президента Польської Республіки Йозефа Пілсудського. Також був референтом у Міністерстві військових справ у той час, як там головував той самий Юзеф Бек (*міністр іноземних справ*). Отже, очевидно що це була людина, добре відома у вищих ешелонах влади. До того ж, раніше він приймав участь у дослідницьких місіях у Перу та Парагваї, метою яких було з'ясувати придатність цих місцевостей для польських

⁷¹ Там само. S. 223-224

⁷² Kałuski M. Śladami Polaków po świecie. Polacy na Madagaskarze. – s. 8

⁷³ M. Jarnecki. Madagaskar w polskich koncepcjach i planach kolonialnych. *Sprawy Narodowościowe*. №28. S. 89-95

поселень, а тому міг бути компетентним у середовищі гірського та тропічного Мадагаскару.⁷⁴

2. Леон Альтер – директор Єврейського Еміграційного Товариства «Jeas»

3. Соломон Дік, інженер-агроном з Тель-Авіву.

Найкращі відомості про цю експедицію ми можемо дізнатися зі звіту-щоденника голови, Мечислава Лепицького, що був виданий у 1938р. в Кракові. Осіб №2 та №3 були обрані «*W wyborze żydowskich członków Komisji kierowały się odpowiednie czynniki ich fachowości, doświadczeniem w sprawach emigracyjno-osadniczych oraz nieposzlakowaną opinią*»⁷⁵ – відверто наголошується увага на їх єврейському походженні: «*żydowskich członków*».

Проте також був четвертий, неофіційний член експедиції, що не згадується у щоденнику. Ним був Аркадій Філдер – польський письменник, мандрівник-авантюрист, що був досить відомий у країні. Відправлений він був не урядом, а Газетою Польською, і місія його була паралельна Експедиції.⁷⁶ Фактично, займались вони одним й тим самим, лише напів-незалежно. Зовсім невідомо, чому голова експедиції жодного разу за всю книгу не згадує особу Філдера, проте сам він видав книгу «*Jutro na Madagaskar!*», де описує подробиці як своїх спостережень, а також і описує хід експедиції Липинського.⁷⁷

Експедиція ставила перед собою 3 цілі:

1. Оцінити острів, його природні умови та тубільне населення, розвиток адміністративної колоніальної інфраструктури.

⁷⁴ Zielinski S. Mały słownik pionierów polskich kolonialnych i morskich: podróżnicy, odkrywcy, zdobywcy, badacze, eksploratorzy, emigranci - pamiętnikarze, działacze i pisarze migracyjni. Warszawa. 1933. S. 270-272

⁷⁵ Lepecki M. B. Madagaskar. Kraj, ludzie, kolonizacja, Warszawa. 1938. S. 14

⁷⁶ Zalewska G. Sprawa emigracji żydowskiej z Polski w drugiej połowie lat trzydziestych w świetle materiałów polskiego MSZ. Dzieje Najnowsze. 1988. S. 103

⁷⁷ Цікаво те, що у народі, котрий і раніше мав цікавість «авантюрного, тропічного, далекого» Мадагаскару, через захоплені репортажі Філдера навіть з'явився лозунг «*Madagaskar tylko dla Polaków — Żydzi do Palestyny*»

2. З'ясувати, наскільки він придатний для колонізації польськими та єврейськими поселенцями з Польської Республіки.
3. Дослідити, наскільки прибутковим може бути острів при подальшому його розвитку польською метрополією.

Місія була підготовлена ще у квітні 1937р., і вже «*W pierwszych dniach maja Komisja udała się do Paryża*».⁷⁸ 4 травня делегати прибули до Парижу, де зустрілися зі згадуваним раніше Маріусом Муте – міністром колоній Французької Республіки, головним ініціатором продажу Мадагаскару, котрий за словами Мечислава взагалі надзвичайно симпатизував Польщі у її намаганнях.

5 травня дослідники вже вирушили з порту Марселю по морю до самого острова, проплив крізь Суецький канал, і після 25 днів у дорозі прибули до Мадагаскару. Одразу ж були проведені численні конференції та засідання з головними представникам французької колоніальної адміністрації та спеціалістами у тих чи інших сферах, як наприклад з директором служби здоров'я чи агрокультурної служби. Після ж того планувалось зробити 5 робочих подорожей по п'яти різним частинам острова, що загалом називались «*Wybór terenów do osadnictwa*»⁷⁹, що підтверджує серйозність намірів польської сторони.

Сама експедиція тривала 10 тижнів, і була, за свідченнями очільника, дуже продуктивною та насиченою. Зазначено, що вони подолали близько 11,000 кілометрів дороги по острову, і особливо наголошується увага на гірській 200-кілометровій тропі, котру вони подолали добираючись до тубільних селищ.

⁷⁸ Lepecki M. B. Madagaskar. Kraj, ludzie, kolonizacja, Warszawa. 1938. S. 15

⁷⁹ Там само. S. 18

У вересні експедиція повернулась до Франції зі звітами (окрім Філдера, який залишився на острові ще на рік за власним бажанням).⁸⁰ Проте у кожного з учасників була власні висновки щодо того, наскільки острів був придатний для колонізації польськими поселенцями. Сам очільник Липинський був досить оптимістичний у своїх прогнозах:

Po kilkumiesięcznych badaniach na miejscu, komisja doszła do wniosku, że centralny Madagaskar, położony powyżej 800 m nadaje się do osadnictwa białego, opartego w zasadzie na pracy fizycznej osadnika, a w łec na gospodarce rolnej typu chłopskiego. Oczywiście, jak każda akcja osadnicza, również i osadnictwo na Madagaskarze wymaga przygotowania terenu tj. przeprowadzenia prac komunikacyjnych, regulacji rzek i stworzenia odpowiednich warunków sanitarnych [...] Jeżeli zas chodzi o element emigracyjny, to stwierdzić należy, że Madagaskar nadaje się również dla wychoditwa żydowskiego.⁸¹

При успішному розвитку цього плану, передбачалось що Мадагаскар стане французько-польським кондомініумом – співвладною територією. Самі ж колонізатори мали бути фермерами, а крім того, вони мусили мати певний капітал для розвитку, оскільки вони не могли розраховувати на будь-яку допомогу з боку французького уряду.⁸² Це викликало певну затримку з боку польського сейму, адже 3 мільйони євреїв, що мешкали у Польщі, були загалом зайняті у сфері торгівлі, послуг та виробництва. Лише 4.4% польських євреїв станом на 1931р. були зайняті сільським господарством, деревообробкою чи рибальством.⁸³

Проте незважаючи на проведену експедицію, проект не був втілений у життя. Після того як у 1937р. тема колонізації Мадагаскару у польському суспільстві та ЗМІ викликала справжній «бум», і це призвело до яскравої негативної реакції французького суспільства та преси,⁸⁴ що загалом стали дуже невдоволеними цим співробітництвом свого міністра з польським

⁸⁰ Podróże. URL: <http://www.fiedler.pl/sub.pl,arkady-fiedler-podroze.html> (дата звернення – 23.05.2021)

⁸¹ Lepecki M. B. Madagaskar. Kraj, ludzie, kolonizacja, Warszawa. 1938. S. 296

⁸² Zalewska G. Sprawa emigracji żydowskiej z Polski w drugiej połowie lat trzydziestych w świetle materiałów polskiego MSZ. Dzieje Najnowsze. 1988. S. 103

⁸³ Drugi Powszechny spis ludności z dn. 9.XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność polska (9 grudnia 1931)

⁸⁴ Kałuski M. Śladami Polaków po świecie. Polacy na Madagaskarze. S. 8

урядом, тому діалог з Івоном Дельбосом, французьким міністром іноземних справ більше не був можливим, і проект був заморожений на певний, невизначений термін.⁸⁵

Загалом, ми можемо прослідкувати майже один і той самий сценарій, за яким завжди будувались усі згадувані колоніальні спроби. Спочатку – інформаційна розвідка. Дізнатись детальну інформацію про місцевість, налагодити зв'язок з метрополією (або з самим місцевим урядом, як у випадку з Ліберією). Після того відбувається дослідницька експедиція з метою докладніше розвідати, чи придатний край для польської колонізації, і чи буде це приносити прибуток.

Третім кроком зазвичай йшов офіційний етап – укладення договорів з верховною владою тих територій, у який була зацікавлена польська сторона. Торгові договори, надання певних переваг польським громадянам.

Четвертий етап – створення плантацій, невеликих польських поселень а також інфраструктури для більш ефективного їх використання, початок торгівлі з Польською Республікою.

П'ятий етап ніколи так і не втілювався в життя, а залишався лише в планах – це повна колонізація регіону, та масштабна еміграція населення з Польщі на новоздобуту територію, притому з наголосом саме на єврейській еміграції.

Фінансування дослідницьких акцій часто було змішаним. Як ми могли побачити, в них чималу роль грали приватні кошти. Плантації завжди створювались зацікавленими підприємцями на власні кошти. Інші ж етапи теж фінансувались дещо «змішано»: або держава виділяла гроші напрямую, як це було з Мадагаскаром, або ж опосередковано, через Лігу Морську та Колоніальну, що з 1930р. була під державним контролем.

⁸⁵ Pawlowski S. O emigracji zydow z Polski i o ich kolonizacji. Warszawa. 1937. S. 36

Але тим не менш, кожна зі спроб колоніальної експансії виявилось невдалою, і частіше за все – через деяку необережність польського уряду, затягнутість дій та надлишковий ажіотаж у пресі, коли перспективи колоніальної експансії перебували лише на етапі обговорення.

3 розділ. Польський колоніальний дискурс на у журналі «*Sprawy Morskie i Kolonialne*»

Основою аргументації необхідності колоніальної експансії Польської Республіки у журналі «*Sprawy Morskie i Kolonialne*» були три тези:

1. Посилення міжнародного авторитету – Польщі як молодій країні на світовій арені потрібно заявити про себе, бути шанованою. На думку членів Ліги Морської та Колоніальної, стати однією з колоніальних держав – це прямий шлях до налагодження міжнародних відносин.
2. Вирішення соціальних проблем. Колоніальні володіння презентувались як місце, куди можна виселити частину людей з перенаселеної Польщі, та, зокрема, запропонувати для переселення польським євреям. Таке переселення бачили також як стратегію вирішення проблеми безробіття в Польщі.
3. Повне вирішення економічних проблем. Торгівля та сировина з Африки розглядаються як міцний поштовх для індустріалізації Польщі та подолання економічної кризи. Активно акцентується увага на взаємозв'язку між наявністю колоній та економічним розвитком держави, а благополуччя розвинених країн пояснюється саме наявністю у них колоній.

Першим яскравим висвітленням необхідності колоніальної експансії в журналі є стаття п'ятого номеру, від 1935р. під назвою «*Zagadnienie wychowania morskiego w szkole średniej*»⁸⁶. В ній автор Владислав Коваленко висунув тези, згідно з якими Польща має право на колоніальні володіння. Сама стаття є синтезом настанови для вчителів середніх шкіл про те що дітям необхідно нав'язувати жагу до морської тематики, та доповіді про результати Морської виставки у Познані 1935р., де приймали участь дитячі роботи. Суть полягає у тому, що автор віддає «правильно» вихованій молоді роль

⁸⁶ Kowalenko W. Zagadnienie wychowania morskiego w szkole średniej. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1935. №5. S. 17

головного рушійного механізму, що «поведе Польщу». Головним елементом публікації є графіки (див. Додаток 9), які наглядно демонстрували співвідношення розмірів різних колоніальних метрополій з їх володіннями, а також співвідношення чисельності населення. У графіку також представлена і сама Польща, але без колонки що представляє розмір колоній.

Автор зазначає, що «*Cyfrowe zestawienie w wykresowym ujęciu jest najlepszą propagandą na rzecz akcji kolonjalnej [...] był uzasadnieniem naszych „praw” i potrzeb kolonjalnych.*»⁸⁷ Далі він аргументує свої слова тим, що Польська Республіка має вихід до моря, що дісталось їй нелегкою ціною, і тому цей вихід «не має стояти дарма». Коваленко звертається до минулого, згадуючи завоювання Померанії Річчю Посполитою у 1308-1466рр., заради якої «польський народ зазнав великих втрат», і послаблення Річі Посполитої протягом XVI-XVIIст. він пояснює саме тим, що держава занадто нехтувала тими можливостями, що їй давало море.⁸⁸ Лізі Морській і Колоніальній же віддається роль ментора, щоб не допустити подібну помилку знов. Досить цікаво також, що у статті згадується Німеччина в тому контексті, що сусідство з цієї державою повинно бути стимулом для ще більш активного пропагування «правильних», з точки зору ЛМК та уряду, ідей.⁸⁹

Стаття під назвою «*Zagadnienie kolonij*» автором якої є анонім під ініціалами К. J., спочатку розповідає про те, що у наслідком Першої Світової Війни стало посилення залежності держав від колоніальних володінь, і лідерами колоніального ревізіонізму стали три держави: Японія, Італія та Німеччина.⁹⁰

Розповідаючи про стимули та етапи проведення колоніальних військових кампаній, непрямо робиться висновок, що їх дії є справедливими та чесними,

⁸⁷ Kowalenko W. Zagadnienie wychowania morskiego w szkole średniej. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1935. №5. S. 31

⁸⁸ Там само. S. 34.

⁸⁹ Варто пам'ятати, що у цей період Ліга була підконтрольна польському уряду. Таким чином, де-факто журнал «*Sprawy...*» був органом не лише Ліги, а й де-факто самого уряду.

⁹⁰ К. J. Zagadnienie kolonij. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1935. №6. S. 20

особливо по відношенню до таких великих колоніальних імперій як Великобританія та Франція. Також щільно цитується дуче Беніто Муссоліні, де той виправдовує свої дії.

Єдиною державою з трьох, що не приймала активних дій для розширення своїх володінь була лише Німеччина на чолі з Адольфом Гітлером (станом на 1935р.). Журнал пише про те, що це є лише питанням часу і німецька свідомість вже «починає кристалізуватися». Зазначається про те, що у «Майн Кампфі» канцлер нехтує колоніальними питаннями, проте у статті наголошується на тому, що заступник фюрера Рудольф Гес та рейхсміністр економіки Ялмар Шахт жадають колоніальних володінь з економічних причин. Також висвітлюється створення німецької асоціації «Reichskolonialbund», що є органом координації діяльності усіх німецьких проколоніальних товариств.⁹¹

Після того представлено довгий перелік цитат різних медійних осіб, що так чи інакше підтримували ідею перегляду існуючого колоніального порядку: в основному американських, британських та французьких журналістів і дипломатів.

В кінці ж робиться висновок, що колоніальний ревізіонізм зовсім не можна порівнювати з європейським, і європейські територіальні зміни є зовсім інакшими за своєю суттю. За поглядами ЛМК, Європа відзначається як місце з багатою історією, а землі «*zroszona jest krwią ofiarną jej mieszkańców*». Африка ж розглядається як «фінансовий майданчик» без власних народів та історії, не більш ніж «*problem rozrachunku z tytułu włożonych tam kapitałów*», де території можуть спокійно передаватись і змінюватись без шкоди для історії.⁹²

⁹¹ K. J. Zagadnienie kolonij. Sprawy Morskie i Kolonialne. 1935. №6. S. 23-24

⁹² Там само. S. 36

Логічним продовженням цієї статті був матеріал «*Ku rewizjonizmowi kolonjalnemu*», де аналізуються промови Адольфа Гітлера, Йозефа Геббельса та інших німецьких діячів на предмет того, як змінилась їх риторика по відношенню до колоній з часом. Якщо у минулій статті «*Zagadnienie kolonij*» автор під псевдонімом К. Ж. аналізував посилення необхідності колоній для держав після Першої Світової Війни, то тут вже приділив увагу економічному та соціальному аспекту ревізйонізму.

Сама стаття починається з того, що у Німеччині, яка раніше заперечувала необхідність колоніальної експансії «*kanclerz Hitler podkreślił konieczność posiadania imperjum kolonialnego, uzyskanego dzięki bohaterstwu, a nie „pacyfistycznej Genewie”*»⁹³. На підкріплення цієї тези наведено цитату Геббельса про те, що жодних внутрішніх економічних реформ недостатньо для досягнення того ж рівня економічного розвитку, як у колоніальних держав. Додаткове підтвердження знайдено у словах спікера Лейбористської партії Великобританії Салтера, що Німеччина, Італія та Японія загрожують миру в Європі саме через брак колоній у цих держав. І через те, що Британія «відмовляється ділити світ справедливо», світу може загрожувати велика війна. На перший план висувається природна обліченість основними природними ресурсами Німеччини, Італії та Японії країн (не уточнюється, якими саме), намагання заповнити пробіл в яких може в майбутньому призвести до війни. Також, далі за словами Джорджа Ллойда, вторгнення Японії до Китаю та Італії до Ефіопії сталося саме з економічно-ресурсних міркувань.⁹⁴

Після того йде дуже розлога цитата, на 1.5 сторінки, з промови Гітлера від 9 вересня 1936р. у Нюрнберзі. В поданому уривку робиться заява що для подолання бідності Німеччини та подальшого її існування є необхідним розширення території держави. Робиться акцент на тому, що 136 особи на

⁹³ К. Ж. Ku rewizjonizmowi kolonjalnemu. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1936. №8. S. 48.

⁹⁴ Там само. S. 51

квадратний кілометр є надмірною щільністю населення, в той час як інші країни мають у 15-20 разів більше території на одну особу. Фактично, у цьому пасажі викладено ключові положення нацистської ідеології Lebensraum, і те що Гітлер говорив про заморські колонії, а не розширення на континенті – лише інтерпретація автора статті.

Наприкінці ж робиться висновок про те, що настає час колоніального ревізіонізму, у який Польща повинна бути почутою. Після цього періоду боротьби за справедливі ресурси державу можна буде назвати наддержавою Польщею, якщо країна буде ретельно захищати свої інтереси.⁹⁵

У такий спосіб автор зображує присутність світового резонансу проблемі обліченості колоніями, додає авторитетності своїм тезам, демонструючи колоніальні надбання актуальною проблемою загальноєвропейського значення. Таке загальне тло слугує підґрунтям для внутрішньо-польської дискусії. У своїй наступній статті, «*Ku rozwiązaniu problemu kolonjalnego*» К. Ж. переказує промову вже згадуваного міністра іноземних справ Польщі Юзефа Бека, що на бюджетному засіданні Сейму заявив про майбутній свій намір заявити про польські колоніальні амбіції у Женеві, на зібранні Ліги Націй, з акцентом на мирний, дипломатичний спосіб здобуття володінь (на відміну від Німеччини, Італії чи Японії).

Проте важливішим є комюніке, дубльоване у газеті. Автор стверджує, що воно було «розіслане по всьому світу»⁹⁶. Аргументи представлені в ньому яскраво демонструють, в який спосіб набуття колоній дозволить розв'язати економічні та соціальні проблеми Польщі:

1. Польща страждає від браку сировини, і з 24 основних ресурсів Польща має в достатній кількості лише 10 (проте немає уточнення, що це за ресурси).

⁹⁵ К. Ж. Ku rewizjonizmowi kolonjalnemu. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1936. №8. S. 58.

⁹⁶ К. Ж. Ku rozwiązaniu problemu kolonjalnego. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1936. №9. S. 50

Тому держава вимушена витратити величезні кошти, до того ж в іноземній валюті на імпорту, і то на фоні економічної кризи.

2. Через брак ресурсів, розвиток промисловості є дуже слабким. Через це у державі велике безробіття. При тому, приріст населення у Польщі є одним з найвищих у світі, а щільність населення на рівні перенаселеної Італії.

3. Через брак землі, селяни, які становлять 2/3 населення, не можуть ефективно працювати і вимушені переїжджати до міст, де теж немає роботи. Щільність сільського населення у 2.5 рази вища за Данію, яка є аграрною країною, та у 2 рази вища за індустріальні Францію чи Німеччину.

4. Велика частка єврейського населення, що не зайняті у сільському господарстві та промисловості, є проблемою для розвитку. Переселення їх до колоній змогло б усунути надмірну щільність населення міст, а також послужити гарною силою для розвитку колоній.

5. Населення не може емігрувати безконтрольно, адже з людьми йдуть гроші з країни, утворюється фінансовий дисбаланс. Пріоритетним напрямком еміграції мають бути власні колонії, адже в такий спосіб держава зберігатиме контроль над фінансовими потоками. Наводиться приклад про те, в результаті такого фінансового дисбалансу держава на рік втрачає десятки мільйонів злотих.

З боку конкретизації польських намірів, важливою є стаття «*Rewizja mandatów kolonjalnych*» за авторством Романа Петровича.⁹⁷

В ній викладений основний принцип функціонування підмандатних територій Ліги Націй, умов розподілення та можливий процес вилучення у країн колоніальних мандатів. Особлива увага наголошується на тому, що мета створення самих мандатів була в тому, щоб допомогти залежним

⁹⁷ Відомий за статтями на колоніальну тематику, як «*Kwestja abisyńska*» чи «*Zagadnienie abisyńskie a polskie tezy kolonialne*»

народам у Африці та Азії досягти того рівня розвитку, при котрому вони зможуть спокійно існувати у сучасному (на момент 1-ї половини ХХст.) світі. Також володіти мандатами могла лише країна, що є членом Ліги Націй, дотримується її статуту та прийнятих міжнародних договорів. Особливо стаття концентрується на першому аспекті – важливості розвитку територій на народів. Педалюється думка про те, що при значних територіальних володіннях неможливим є ефективний, швидкий та рівномірний розвиток усіх залежних народів, що у майбутньому мають стати вже незалежними: *«Artykuł 22 nakazuje, żeby administracja mandatami kolonialnymi wykonywana była nie tylko w interesie społeczności tubylczej, lecz także i dla dobra całej kolektywności narodów»*⁹⁸. Після того наводяться доволі завуальовані тези про те, що більшість сучасних колоніальних держав не можуть впоратись з цією місією з деяких причин, основна з яких – населення. Для прикладу, Франція та Великобританія недостатньо перенаселені, щоб мешканці метрополії зі своєї власної волі самі їхали шукати роботу до колоній, і там розвивати народи (за думкою авторів лише це може бути ефективним – добровільна еміграція). Населення ж Бельгії, Португалії та Нідерландів занадто мале, щоб його вистачало на дуже великі колоніальні володіння, що вони їх мають. Таким чином передбачується думка про те, що Польща є ідеальним суб'єктом, адже як ми змогли побачити раніше – перенаселення держави є одним з лейтмотивів обґрунтування необхідності польської колоніальної експансії. За таким же принципом обґрунтовуються німецькі, італійські та японські колоніальні амбіції, адже наче вони мають такі самі умови, що й Польща.

Ці ж тези повторюються у наступних його статтях, зокрема у *«Postępy idei kolonialnej»* ми спочатку можемо побачити тезу про те, що

Postulaty Polski — nic nie burzą, nie zagarniają innym słusznie nabytej własności.
Dążenia kolonialne polskie oparte są na pragnieniu aby inne narody zrozumiały

⁹⁸ Piotrowicz R. Rewizja mandatów kolonialnych. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1936. №7. S. 26

nasze argumenty i poczyniły nam koncesje, które by nas wyciągnęły z trudnej sytuacji gospodarczej i które by usunęły pokusę zaspakajania żywotnych naszych potrzeb sposobami drastycznymi.⁹⁹

Тобто в журналі прямо визначається Польща як миролюбна держава не бажає міжнародних конфліктів, проте вимушена буде піти на них, якщо інші держави не підуть на поступки та не допоможуть зі складною економічною ситуацією, що викликана відсутністю колоніальних володінь. Цим Польська Республіка протиставляється і водночас порівнюється з Німеччиною, що у статті параграфом вище описується як країна, яка готова боротися, не чекаючи поступок. Головна думка циркулює навколо того, що «*Jeśli się mówi o koloniach — trudno nie mówić o Polsce*»¹⁰⁰ - держава визначається як одна з найактивніших у сучасному (на момент 1937р.) колоніальному дискурсі, поважний член Ресурсної Комісії Ліги Націй, де разом з японським представництвом вимагали конкретних рішень та практичних дій, навідміну від інших учасників, які стояли на пасивних позиціях.¹⁰¹ Завершується же стаття висновком про те, що Польщі вкрай необхідно окрім дипломатичних дій приступати до практичних: «*Winna szybkimi krokami wejść na drogę energicznej ekspansji zamorskiej, aby wpływami handlowymi objąć najodleglejsze tereny egzotyczne i aby stać się równorzędnym partnerem naświatowych rynkach*».¹⁰²

Загалом статті журналу, присвячені колоніальній тематиці, розглядають прецеденти інших держав, і на їх основі виводять висновки, які опосередковано наштовхують читача на думку про необхідність колоніальної експансії Польщі у Африці. Проте стаття «*Domagajmy się kolonij zamorskich dla Polski*», за авторством Станіслава Павловського, професора Познанського

⁹⁹ K. J. Postępy idei kolonialnej. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1937. №11-12. S. 154.

¹⁰⁰ Там само. S. 160.

¹⁰¹ Там само. S. 164.

¹⁰² Там само. S. 165

Університету, як очевидно з назви – має своєю метою довести читачу, з якої саме причини Польщі необхідна колоніальна експансія.

1. Першим з них стає аргумент престижу та міжнародного авторитету. Згідно погляду журналу, лише колоніальна держава «може щось вирішувати у цьому світі». Якщо у країни немає хоч маленької території поза Європою – вона не може брати активну участь у світовій торгівлі, не може вважатись наддержавою, «не має голосу».

На підтвердження цієї думки наведено приклад Німеччини на Іспанії. Внаслідок Версальського мирного договору, Німеччина втратила колоніальні володіння, і саме з цим у статті пов'язується подальша криза Веймарської Республіки. Іспанія ж, хоч і не втратила «все і одразу», станом на 1936р. мала лише території Марокко та Екваторіальної Гвінеї, через що втратила вплив не лише у світі, а й навіть у Європі. Таким чином, журналом проводиться пряма кореляція між вагою держави на міжнародній арені та колоніями. Також на думку статті це прямо каже про «силу народу», його культурну велич над іншими. Для пояснення цієї тези, наводиться приклад того, як 150 тисяч британців керують 360 мільйонами індусів. Колонія таким чином може стати майданчиком, що продемонструє «молодий, але повний сил державний організм».¹⁰³

2. Іншою ж причиною є економічна та торгова важливість. Журналом відмічається, що доля Польщі у світовій торгівлі становить менше 1%, через що на його думку Польща є досить бідною країною – брак ресурсів на основній території держави ставить економіку в залежність від поставок інших країн. Зазначається, що на закупівлю сировини Польська Республіка в період з 1925-1935рр. витратила 3.8 млрд злотих (що приблизно збігається з

¹⁰³ Pawłowski S. Domagajmy się kolonij zamorskich dla Polski. Sprawy Morskie i Kolonialne. 1936. №7. S. 16

цифрами, що були озвучені у статті «*Ku rozwiązaniu problemu kolonjalnego*» - 850млн злотих за 2 роки¹⁰⁴).

3. Третім аргументом виступає необхідність колоній для вирішення низки соціальних питань. Спершу вони подаються як «школа життя». Польща, що станом на 1936р. була досить молодою державою (18 років незалежного існування) потребувала досвідчених управлінців та державних діячів, і саме колоніальні володіння набито можуть це вирішити: «*Wiemy dalej dobrze, że kolonje — to pierwszorzędna szkoła wychowawcza ... Kolonje są doskonałą szkołą administracyj-nopolityczną i wojskową*». Наведено приклад Великої Британії, «велика частина першокласних» державних та військових діячів якої були вихідцями саме з колоніальної адміністрації, а перебування у заморських володіннях презентується як засіб для повного перевиховання людей: «*Oto w kolonjach wyrastają jednostki energiczne, nie liczące na pomoc państwową czy społeczną. Tam każdy musi dać sobie radę sam. I w tem właśnie leży wychowawcza strona posiadania kolonij*».¹⁰⁵

4. Іншою гострою соціальною проблемою виступає те, що Польща є перенаселеною країною, котрій «недостатньою простору для життя». Проте на відміну від згадуваних раніше таких же перенаселених Японії, Італії та Німеччини — у Польщі немає досить розвиненої промисловості, а отже розвинених міст, що могли б розширюватись, урбанізуючи країну. Тут автор вже порівнює ситуацію в Польщі з Північною Індією та Китаєм.

Наприкінці статті автор закликає скористатись будь-якою можливістю, аби здобути колоніальні володіння. Це може бути не лише розподіл мандатів у рамках ревізії Ліги Націй чи інших міжнародних організації, чи придбання територій, але і участь у військовому конфлікті проти однієї з колоніальних

¹⁰⁴ K. J. Ku rozwiązaniu problemu kolonjalnego. Sprawy Morskie i Kolonialne. 1936. №9. S. 50

¹⁰⁵ Pawłowski S. Domagajmy się kolonij zamorskich dla Polski. Sprawy Morskie i Kolonialne. 1936. №7. S. 12.

держав, якщо Польській Республіці у випадку перемоги буде виділено колоніальні території.¹⁰⁶

З 1936р. однією з тенденцій розвитку журналу з часом можна відмітити збільшення статей, що присвячені німецькому колоніальному дискурсу та полеміці канцлера Німеччини, Адольфа Гітлера. Загалом, з 31 статті (що присвячені колоніальним питанням), у 14 так чи інакше згадується держава під владою НСДАП, а ще 3 майже повністю присвячені Німеччині. Певну цікавість автори виявляють і до Італії та Японії, проте до Німеччини її набагато більше – ймовірно через географічну близькість. У самому журналі це не пояснюється, проте можна пробувати пояснити це кількома шляхами. (Див. Додаток 3)

Перш за все, з точки зору ЛМК, Польща і Німеччина знаходилися у дуже схожих умовах. Вони не володіли колоніями, проте гостро їх потребували, не мали доброї ресурсної бази, та потерпали від проблем з перенаселенням. Також, Гітлер почав активно проголошувати свої зацікавлення у колоніальних територіях, і, орієнтуючись на світову реакцію на подібні заяви, Ліга Морська і Колоніальна формувати власну політику.

В цьому контексті однією з найпоказовіших є стаття 1938р., під назвою «*Blaski i cienie żądań kolonialnych Niemiec*». В ній описано розвиток німецького колоніального дискурсу, котрий деякою мірою порівнюють з польським. Початок статті концентрується на Німеччині епохи Бісмарка, де проаналізовано його заяви щодо непотрібності колоніальної експансії Пруссії. Автор статті висміює недалекоглядність канцлера та наводить низку контраргументів: «*zdrowe i potężne państwo takie jak Niemcy z 60 milionami mieszkańców musi rozrastać się, nie może stać w miejscu, musi mieć odpowiednie*

¹⁰⁶ Pawłowski S. Domagajmy się kolonij zamorskich dla Polski. Sprawy Morskie i Kolonialne. 1936. №7. S. 15

obszary, gdzie ulokować mogło by nadmiar swej ludności, bez zatraćania własnej narodowości». Підтвердження своєї позиції автор бачить у словах самого Бісмарка: *«„żaden kraj nie będzie mógł prowadzić jakiegokolwiek pracy kolonialnej jeśli nie jest silnie popierany w swej akcji przez jednolitą opinię swego społeczeństwa“.* Tymi słowami Bismarck jakby przemawiał do społeczeństwa polskiego.».¹⁰⁷ Ця ідея – є однією з основних цілей функціонування Ліги Морською та Колоніальною, тому ми можемо побачити розділення цитат на «правильні» і «неправильні», і відношення до німецького державного діяча змінюється відповідно того, чи збігались його ідеї з ідеологією Ліги.

Дуже важливою є наступна частина статті. В ній викладено перебіг розбудови німецької колоніальної імперії згідно з політикою Realpolitik. За Максом Вебером – це система політичного курсу, система панування що може спиратися на насилля, право або авторитет.¹⁰⁸ Саме таким чином і описуються дії Німеччини кінця ХІХст. – вона діяла жорстко, та не зважаючи на протести інших колоніальних держав будувала свою колоніальну імперію «залізом та кров'ю».¹⁰⁹ Після захоплення «історією успіху», йде фрагмент, присвячений Версальському договору 1919р., та тому як за його результатами Німецька Імперія втратила колоніальні володіння. Саме він викликає найбільшу цікавість, адже попри зовнішню стилістичну витриманість та нейтральність, автори декларують схожість міжнародного становища Польщі та Німеччини, доносять до читача, що власне умови договору є несправедливими, а аргументи щодо того, що Німеччина була поганим управлінцем колоніальних територій – хибним.¹¹⁰

Після висвітлення минулого, стаття переходить до сучасності зразка 1938р. Зображується те, як різні державні діячі ставляться до ідеї колоніальної

¹⁰⁷ Pełczyński J. J. Blaski i cienie żądań kolonialnych Niemiec. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1938. №2. S. 80.

¹⁰⁸ Корольов Г. Федеративні проекти в Центрально-Східній Європі: від ідеологічної утопії до реальної політики (1815–1921 pp.). С. 117

¹⁰⁹ Pełczyński J. J. Blaski i cienie żądań kolonialnych Niemiec. S. 80.

¹¹⁰ Там само. S. 81, 87.

експансії. Особлива увага приділяється прихильникам цієї ідеї – згадуваним раніше Ялмару Шахту та Рудольфу Гесу, а також Герману Герінгу та Францу Ріпперу фон Еппу – рейхсканцлеру Баварії та одному з найзапекліших прихильників ідеї відновлення німецьких колоній.¹¹¹ В самій статті акцентується увага на 3 контекстах:

1. Аргументи німецьких політиків подібними до польських. Так, автор зазначає що теза про бідність та перенаселеність Німеччини є слабкою, адже у країні сильно розвинена промисловість, в той час як аргумент про потребу ресурсів для економіки є більш вдалим.
2. Німецький колоніальний дискурс є слабо розвиненим, немає державної єдності у цьому питанні, а державна пропаганда у цьому плані – протирічить собі ж, як і канцлер Гітлер, позиція якого відносно колоніальної експансії є дуже нечіткою, і скоріше зводиться до *«ofiarnego barana w targach politycznych o takie czy inne koncesje»*¹¹²
3. Реакція світової спільноти на розвиток колоніального дискурсу в Німеччині, пропоновані дії Великобританії з урегулювання цього питання.

У висновку, автор робить висновок з цього матеріалу, що

Dla Polski z podanych wiadomości wysuwa się niezawodnie jedna linia przewodnia: problem kolonialny jest aktualny i rozwiązanie jego tym prędzej nastąpi, im bardziej zjednoczona będzie opinia publiczna żądająca kategorycznie rezultatów.¹¹³

Автор статті виводить до того, що на відміну від Польщі, Німеччина запізно почала опікуватись проблемою колоніальних володінь, незважаючи на те, що потреба в них є дуже великою.

¹¹¹ Germany demands «all» lost colonies. *The New York Times*. 1938. №303. P. 1

¹¹² Pełczyński J. J. Blaski i cienie żądań kolonialnych Niemiec. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1938. №2. S. 84.

¹¹³ Там само. S. 88

Протягом 1934-1939рр. Колоніальний дискурс у журналі «*Sprawy Morskie i Kolonialne*» був досить популярним, в деяких номерах займаючи до 60% від усіх статей. Також контент-аналіз дозволяє нам також краще зрозуміти колоніальний дискурс в Польщі та його зміну з часом.

Висновок.

Якісний контент-аналізу журналу «Sprawy Morskie i Kolonialne», який був «рупором» Ліги Морської та Колоніальної, а опосередковано – також і уряду Польщі, дозволяє ми можемо чіткіше прослідкувати зміну колоніальної риторики протягом 1918-1939 років

До 1932 р. (місія в Ліберії) Польща не робила активних кроків в напрямку реалізації своїх колоніальних амбіцій до 1932р.¹¹⁴ Протягом 1918-1932рр. колоніальні «сподівання» держави лише викристалізовувались, а сама ідея колоніальних надбань набувала популярності. Цей період також характеризується повною довірою у цьому питанні до Ліги Націй. Риторика преси того часу відображає упевненість в тому, що у 1931р. згідно з умов Версальського договору відбудеться ревізія колоніальних мандатів. Польський уряд активно готувався до цього, і навіть коли у 1931р. не відбулось ревізії – через посольства збирав дані по Камеруну та Того.

Протягом 1933-1937рр. бачимо поступовий відхід від покладання надій на Лігу Націй та перехід до самостійних, активних дій. Перша спроба колоніальної експансії, що було організована безпосередньо урядом Польської Республіки – це «договір з Ліберією». Цей крок можна назвати не просто «самостійним», а тим, фактично був зроблений всупереч візії Ліги Націй. Розуміючи це, усі дії були таємними та здійснювались через Лігу Морську та Колоніальну задля уникнення дипломатичних проблем, в тому числі з Лігою Націй та США. Після невдачі місії у Ліберії, у 1936-1937рр. була організована експедиція до Мадагаскару з метою дослідити його на можливість польської колонізації, проте через двоякі результати дослідження та подальший опір французького керівництва – ця спроба також була невдалою. Спроби перейти до активних

¹¹⁴ Спроба ж колонізації Анголи була приватною ініціативою Казимежа Глуховського, котру підтримала тоді ще незалежна від уряду Ліга Морська та Річкова.

дій у справі колоніальних надбань знаходять відгук у матеріалах журналу «Справи морські і колоніальні», автори яких обстоюють виправданість і необхідність активної політики у здобутті колоній, будь то шляхом купівлі колоній чи то здобуття військовою силою.

Період 1937-1939рр. зумовлюється відсутністю активних спроб втілення колоніальних проектів в Африці, проте підвищенням інтересу до самого колоніального дискурсу. Ми можемо побачити, з одного боку, помірковану радикалізацію та впевненість у власних силах, деяку зневагу до «старих» колоніальних імперій, зокрема Великобританії та Франції, які не готові гнучко реагувати на виклики часу та відмовляються від справедливого розподілу колоніальних мандатів. З іншого боку, відмічається більш позитивне відношення до «обділених» колоніями держав, зокрема Німеччини, Італії та Японії, з якими автори бачать схожість міжнародного та соціально-економічного становища Польщі.

Список джерел та літератури

1. Джерела

1.1 Опубліковані джерела

1. Drugi Powszechny spis ludności z dn. 9.XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność polska (9 grudnia 1931)
2. Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles) (28 June 1919). – Pt. XX

1.2 Періодика

1. Germany demands «all» lost colonies. *The New York Times*. 1938. №303. P. 1
2. Głuchowski K. Angola jako ewentualny polski teren osadniczy. *Morze*. 1928. №5. S. 27-29
3. K. J. Ku rewizjonizmowi kolonialnemu. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1936. №8. S. 48-58
4. K. J. Ku rozwiązaniu problemu kolonialnego. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1936. №9. S. 43-54
5. K. J. Postępy idei kolonialnej. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1937. №11-12. S. 154-165
6. K. J. Zagadnienie Kolonij. *Sprawy morskie i kolonialne czasopismo poświęcone zagadnieniom morskim, żeglugi śródlądowej, migracyjnym i kolonialnym*. 1935. №. 6 S. 20-37
7. Kowalenko W. Zagadnienie Wychowania Morskiego w Szkole Średniej. *Sprawy morskie i kolonialne*. 1935. № 3. S. 17-37
8. N. a. Pierwsze kroki w akcji kolonizacyjnej w Angoli. *Morze*. 1929. №12. S. 29

9. N. a. Polska ma wszelkie szanse uzyskania kolonii zamorskich. *Gazeta Warszawska*. 1928. № 238. S. 8
10. N. a. Kronika związku. *Morze*. 1928. №6. S. 26
11. N. a. Ostrzeżenie przed oszustami emigracyjnymi. *Morze*. 1931. №4. S. 30
12. Pawłowski S. Domagajmy się kolonij zamorskich dla Polski. *Sprawy morskie i kolonialne*. 1936. № 7. S. 5-17.
13. Pawłowski S. Polityka Kolonialna Italji, a Sprawa Etjopji. *Sprawy morskie i kolonialne*. 1935. № 6. S. 37-45
14. Pełczyński J. J. Blaski i cienie żądań kolonialnych Niemiec. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1938. №2. S. 79-88.
15. Piotrowicz R. Rewizja mandatów kolonialnych. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1936. №7. S. 17-36
16. Sydow M. Program Wychowania Wodnego dla Kół Szkolnych L. M. K. *Sprawy morskie i Kolonialne*. 1935. № 3. S. 130-137

2. Література

2.1 Монографії

1. Корольов Г. Федеративні проекти в Центрально-Східній Європі: від ідеологічної утопії до реальної політики (1815–1921 pp.). 380 с.
2. Bialas T. Liga Morska i Kolonialna 1930-1939. Gdansk, 1983. 290 s.
3. Breowicz W. Ślady Piasta pod piniorami. Warszawa, 1961. 256 s.
4. Kowalski M. A. Dyskurs kolonialny w Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa, 2009. P. 420

5. Markus J. Social and Political History of the Jews in Poland 1919-1939. 1983. 569 p.
6. Mazurek J. Kraj a Emigracja: Ruch Ludowy Wobec Wychodźstwa Chłopskiego do Krajów Ameryki Łacińskiej (do 1939 roku). Warszawa: Biblioteka Iberyjska, 2006. 479 s.
7. Pawlowski S. O emigracji żydów z Polski i o ich kolonizacji. Warszawa. 1937. 64 s.

2.2 Статті

1. Bois, W. E. B. D. Liberia, the League and the United States. Foreign Affairs. 1933. №11(4). P. 682-695
2. Borkowska G. Polskie doświadczenie kolonialne. Teksty Drugie. 2007. № 4. 15-24 s.
3. Hunszak T. Polish Colonial Ambitions in the Inter-War Period. *Slavic Review*. 1967. Vol. 26, № 4. 648-656 p.
4. Kałuski M. Śladami Polaków po świecie. Polacy na Madagaskarze. 8 s.
5. Łazor J. Polityka Migracyjna Drugiej Rzeczypospolitej – Próba Syntezy. Od kwestii robotniczej do nowoczesnej kwestii socjalnej. Studia z polskiej polityki społecznej XX i XXI wieku. / Red. P. Grata. Rzeszów, 2015. Tom. 3. 44-66 s.
6. Zalewska G. Sprawa emigracji żydowskiej z Polski w drugiej połowie lat trzydziestych w świetle materiałów polskiego MSZ. Dzieje Najnowsze. 1988. S. 103

3. Довідкові видання

1. Łoza S. Czy wiesz kto to jest? Warszawa, 1983. S. 76

2. Zieliński S. Mały słownik pionierów polskich kolonialnych i morskich: podróżnicy, odkrywcy, zdobywcy, badacze, eksploratorzy, emigranci - pamiętnikarze, działacze i pisarze migracyjni. Warszawa, 1933. S. 290

4. Електронні ресурси

1. Coup d'état of May 1926. URL: <https://web.archive.org/web/20070927011537/http://poland.pl/archives/interwar/article,,id,11624.htm> (дата звернення – 14.11.2020)

2. Fischbach J. Nuevo Mundo: Curitiba – the centre of Polish Diaspora in Brazil. Part.I. URL: <https://linktopoland.com/en/nuevo-mundo-curitiba-the-centre-of-polish-diaspora-in-brasil-part-i/> (дата звернення 05.04.2021)

3. Głuchowski Kazimierz. PWN. URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Gluchowski-Kazimierz;3906170.html> (дата звернення 02.04.2021)

4. History ORP ORZEŁ. URL: https://web.archive.org/web/20110613182137/http://www.orzel.one.pl/viewpage.php?page_id=25, (дата звернення - 14.11.2020)

5. LoN General Assembly: Eighteenth Ordinary Session of the Assembly. Lonsea. URL: <http://www.lonsea.de/pub/org/1429> (дата звернення 12.04.2021)

6. Podróże. URL: <http://www.fiedler.pl/sub,pl,arkady-fiedler-podroze.html> (дата звернення – 23.05.2021)

7. Umiera admirał Kazimierz Porębski. Url: <https://muzeummw.pl/umiera-admiral-kazimierz-porebski/>, (дата звернення – 5.12.2021)

Додатки

Додаток 1: Частота висвітлення тем у журналі «Sprawy Morskie i Kolonialne» з 1934 по 1939рр. (за даними публікацій на цей період)

Підраховано нами на основі журналу «*Sprawy Morskie i Kolonialne*» за 1934-1939рр.

Додаток 2: зміна частоти публікацій статей з часом, що пов'язані з колоніальними темами.

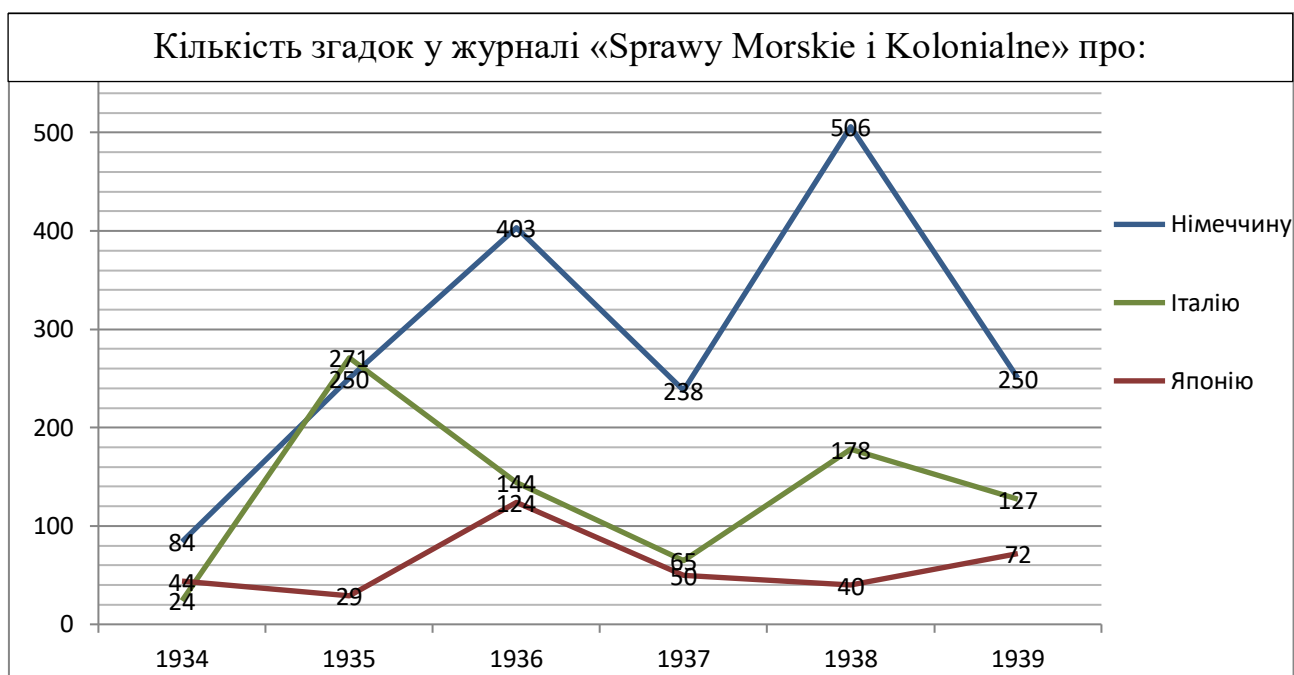
Примітка: останній стовбець має данні лише за першу половину 1939р.

Підраховано нами на основі журналу «*Sprawy Morskie i Kolonialne*» за 1934-1939рр.

Додаток 3: Зміна кількості згадок у журналі «*Sprawy Morskie i Kolonialne*» про Німеччину, Італію та Японію протягом 1934-1939рр., не враховуючи рекламу та посилання

Примітка: останній стовбець має данні лише за першу половину 1939р.

Підраховано нами на основі журналу «*Sprawy Morskie i Kolonialne*» за 1934-1939рр.

Додаток 4: «Від'їзд офіцерів польської армії до США на відкриття пам'ятника Казімежу Пулаському. ... Мечислав Лепицький (у формі).»
Джерело: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygnatura: 1-W-1820

«Komisja Studiów na paronijj perеправі через річку Фанджахіра [Мадагаскар]. З права: мйр М. Лепицький, др. Альтер та інж. С. Дік»
Джерело: Lepecki M. B. Madagaskar. Kraj, ludzie, kolonizacja, Warszawa. 1938. S. 17

Додаток 5: «Пішохідне та кінне воєнізовані відділення Ліги Морської та Колоніальної що мусимуть служити в майбутніх колоніях Польщі». 1939р.

Джерело: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygnatura: 1-P-326-2, 1-P-326-1

Додаток 6:
«Чорношкірий солдат
на демонстрації,
озброєний гвинтівкою
7,9mm Маузера wz.
1898 [...]». Ймовірно
ліберійське
походження. 1939р.

Джерело: Narodowe
Archiwum Cyfrowe,
sygnatura: 1-P-326-3

Święto Morza w Gdyni. Czoło defilady na ul. 10 latga.

Додаток 7: «Свято Моря», організоване Лігою Морською та Колоніальною в Гдині.

Джерело: Przemówienie pana prezydenta Rzeczypospolitej prof. Ignacego Mościckiego na uroczystem Święcie Morza w Gdyni 31 lipca 1932 r. *Morze*. 1932. №9. S. 8

Додаток 8: Марш, організований Лігою Морською та Колоніальною. Надпис на плакаті – «Африка джерело ресурсів», в руках у демонструючих також польські прапори та макети пальм. Квітень 1934р.

Джерело: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygnatura: 1-P-347-3, 1-P-347-4

Додаток 9: Демонстрація молоді. Написи на плакатах: «Сила Польщі лежить в Колоніях», «Жадаємо колоній для Польщі», «Колонії – боротьба з безробіттям». 09.07.1938р.

Джерело: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygnatura: 1-P-354-4, 1-P-333, 1-P-354-3

Додаток 10: Графіки зі статті «Zagadnienie wychowania morskiego w szkole średniej.»

Джерело: Kowalenko W. Zagadnienie wychowania morskiego w szkole średniej. *Sprawy Morskie i Kolonialne*. 1935. №5. S. 32-33.

